

EKONOMİK KALKINMADA TEŞVİKLERİN ÖNEMİ: DOĞU VE GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ IMPORTANCE OF INCENTIVES IN ECONOMIC DEVELOPMENT: EASTERN AND SOUTHEASTERN ANATOLIA REGIONS

Ali Yılmaz GÜNDÜZ*

Öz

Dünyada olduğu gibi, Türkiye’de de bölgeler arası gelişmişlik farklılıkları önemli bir sorun olarak devam etmektedir. Bölgeler arası gelişmişlik farkı açısından ülkenin doğu ve batı kesimleri arasında ciddi farklılıklar bulunmaktadır. Türkiye’nin batı kesimlerini oluşturan Marmara, Ege, İç Anadolu ve Akdeniz bölgeleri gelişmiş bölgeler iken Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin yanı sıra Karadeniz bölgesinin dağlık kesimleri de gelir düzeyi ve gelişmişlik açısından Türkiye ortalamasının altında kalmaktadır. Cumhuriyetin kuruluşundan beri ülkenin dengeli bir şekilde kalkınmasına özen gösterilmeye çalışılsa da bu çabaların özellikle planlı dönem ile birlikte yoğunluk kazandığı görülmektedir. Ancak günümüze kadar dalgalı bir seyir izleyen bölgesel kalkınma, kavramsal ve uygulama düzeyinde yeterince gelişmemiştir. Bunun nedeni de dengeli ve istikrarlı bir politikanın izlenmemesi ve özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yaşanan terör olayları nedeniyle söz konusu bölgelere arzu edilen yatırımların yapılamamasıdır.

Bu çalışmada Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi ve bu bölgelere yönelik teşvik uygulamalar üzerinde bilgi verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Kalkınma, Azgelişmiş Bölgeler ve Teşvikler.

Abstract

As in the world, development disparities between regions carry on in Turkey causing a major problem. There are significant differences between the eastern and western parts of the country with respect to developmental differences. While the Marmara, Aegean, Central Anatolia and Mediterranean regions which form the western part of Turkey, are developed, East and Southeast Anatolia regions and the mountainous parts of the Black Sea region remains under the average of Turkey's income and regional development. Although it has been tried to pay attention to the balanced development of the country since the establishment of the Republic, it is seen that these efforts have intensified especially with the planned period. However, regional development, following a fluctuating trend, has not developed sufficiently at conceptual and implementation levels. The reason for this is have not been following a balanced and stable policy and terrorist events occurring especially in Eastern and Southeastern Anatolia Region pushing out desirable investments planned to make in those regions.

In this study, information will be given on Eastern and Southeastern Anatolia Region and economic incentives applied for investments in those regions.

Keywords: Development, Underdevelopment Regions, Incentives

1-Giriş

Bir ülkenin az gelişmiş bölgelerinin kalkındırılmasında yatırımları teşvik edici politikaların önemi büyüktür. Türkiye’de yatırımları teşvik amaçlı uygulamalar 1913 yılında uygulamaya konulmuş ancak o yıllarda başlayan Balkan ve Birinci Dünya Savaşı nedeniyle beklenen gelişmeler kaydedilmemiştir. Cumhuriyet kurulduktan sonra Türkiye’de yatırımları teşvik etmek amacıyla 1923 yılında İzmir’de toplanan 1.İzmir İktisat Kongresinde “Teşvik-i Sanayi Kanunu” çıkartılması ve sanayi sektörüne geniş ve önemli sayılabilecek teşvikler getirilmiştir. Bu amaçlar doğrultusunda 1927 yılında Teşvik-i Sanayi Kanunu çıkartılmış ve özel kesime geniş teşvikler tanınmıştır. Ancak 1929 dünya ekonomik buhranı ve İkinci Dünya Savaşı’nın varlığı nedeniyle bu yasa tam olarak uygulanamamıştır. 1930 sonrası çıkartılan devlet destekli 1.Beş Yıllık Kalkınma Planı kısmen uygulama imkânı bulurken 2. Beş Yıllık Kalkınma Planı ise 2.Dünya Savaşı’nın başlaması nedeniyle uygulanamamıştır(Arslan, 2014).

1942 yılında Sanayi Teşvik Kanununun sona ermesiyle teşvik uygulamalarından belli bir dönem vazgeçilmiştir. Bunun nedeni teşvik politikaları konusunda mevzuat ve uygulayıcı kuruluşlar açısından bir canlanma döneminin olmayışındır. Bu yüzden 1950 yılına kadar yatırımları teşvik edici herhangi bir tedbir uygulanmamıştır (Kıldış, 2012).

* Prof. Dr., İnönü Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, ali.gunduz@inonu.edu.tr

1950'lere kadar devam eden bu devletçi ekonomik yapı, 1950'den sonra ithal ikameci üretim yapısı haline dönüşmüştür. Üretimi ve yatırımları artırmak amacıyla bu dönemde yatırımcılara bilgi danışmanlığı yapmak ve müşterilerine bankacılık hizmeti vermek gayesi ile Türkiye Sanayi Kalkınma Bankası adıyla ilk özel kalkınma ve yatırım bankası İstanbul'da kurulmuştur (www.tskb.com.tr/tr/hakkımızda).

Devlet Planlama Teşkilatının (DPT), 1960 yılında kurulmasıyla ekonomide planlı döneme geçilmiştir (Eşiyok, 2008, 74). 1960'dan 1980'e kadar ithal ikameci ve sanayi sermayesi birikimine dayalı gelişmeyle sürdürülen ekonomik yapı, 1980 dönüşümü ile küresel piyasalara entegre olma sürecine girmiş ve ihracata yönelik ürünlerin üretimi ön plana çıkmıştır. Bu geçiş süreci ile emek-yoğun tüketim malı ihraç eden, yatırım ve ara malı ithal eden Türkiye ekonomisi büyük ölçüde ithalata bağımlı hale gelmiştir. Bu durum ekonomideki sanayi ölçeği büyüdükçe cari açığın artmasına neden olmuştur. Bu nedenle ekonomik büyümenin yüksek olduğu dönemlerde cari açık da büyümüştür. Cari açık ise Türkiye ekonomisi için bir kırılma unsuru oluşturmıştır. Türkiye ekonomisinin uluslararası konjonktürdeki değişimlere adapte olabilmek için sanayi sektörüne verilecek olan destekler ülke ekonomisi için ön plana çıkmıştır (Eser, 2011).

2012 yılında uygulamaya konulan "Yeni Teşvik Sistemi" birçok özelliğinden dolayı bugüne kadar yapılan en geniş ve en kapsamlı teşvik sistemi olma özelliği taşımaktadır. Bu teşvik sisteminin hazırlanmasında bölgelerin gelişmişlik düzeyleri dikkate alınmış ve her ilin farklı özellikleri göz önünde bulundurulmuştur. Yatırımların büyüklüğünün ve niteliklerinin önemli olduğu bu sistemde cari açığı azaltıcı, istihdamı artırıcı ve bölgesel gelişmişlik farklarını azaltıcı ve stratejik yatırımlara daha fazla teşvik verilmesi tasarlanmıştır (Ekonomi Bakanlığı, 2012).

2-Ekonomik Kalkınma ve Teşvikler

Bu başlık altında ekonomik kalkınma ve teşviklere yer verilmektedir.

2.1-Ekonomik Kalkınma

Kalkınma, ülkelerin ekonomik ve sosyal yapılarında meydana gelen pozitif yönlü değişim ve gelişmeler olarak ifade edilmektedir. Bir bölgenin kalkındırılması aynı zamanda ülkenin de kalkınması demektir. Bireylerin gelirlerinin artırılması, hayat standartlarının yükseltilmesi için eğitim ve sağlık hizmetlerinin kalitesinin iyileştirilmesi, kültürel gelişmişlik düzeyleri ve demokratikleşme çabaları gibi bireysel ve toplumsal yaklaşımları içermektedir (Gönel, 2010, 5).

Kalkınma demek ekonominin hem nicelik hem de nitelik yönü ile irdelenmesi demektir. Bu bağlamda ülke ekonomisinde üretilen mal ve hizmet miktarındaki artışla birlikte sosyal, kültürel ve toplumsal alanlarda meydana gelen pozitif yönlü değişim ve gelişmeler kalkınma kavramının içine girmektedir (Cataloglu, 1977, 7).

Ülke kalkınmasında temel amaç bölgeler arasındaki dengesizlikleri gidermek ve geri kalmış bölgelerdeki ekonomik faaliyetlerin üretim ve istihdam politikaları ile desteklemek gerekir. Bölgesel kalkınma kavramı ile açıklanmak istenen şey beşeri sermayenin daha etkin bir şekilde kullanılması yoluyla bölgede var olan potansiyel kaynakların harekete geçirilmesidir (Sevinç, 2011, 40)

Az gelişmiş bölgelerin harekete geçirilebilmesi için mevcut olarak görülen aşağıdaki sorunların çözülmesi öncelik taşımaktadır:

- Beşeri sermaye sorunu,
- Doğal kaynak eksikliği,
- Altyapı ve üstyapı yetersizliği
- Enerji kaynaklarının kıtlığı,
- Ulusal ve uluslararası pazarlara olan uzaklık,
- Coğrafik yapı,
- İçsel ve dışsal farklılıklar sanayinin gelişmesine engeldir

2.2-Teşvik Kavramı

Teşvik kavramı destek olmak, cesaretlendirmek ve motive etmek anlamına gelmektedir. Ekonomi literatüründe teşvik, çeşitli iktisadi faaliyetlerin diğerlerine nazaran daha hızlı ve daha fazla gelişmesine imkân vermek suretiyle kamu aracılığı ile çeşitli politikalarla sağlanan maddi veya maddi olmayan destek, yardım ve özendirme olarak tanımlanmaktadır (İncekara, 1995, 9).

Sosyolojik açıdan bir başka tanıma göre teşvik, ülkelerin ulaşmak istedikleri belirli ekonomik ve sosyal hedefler doğrultusunda özellikle gelişmesi istenilen iktisadi faaliyetlere yönelik, kamu tarafından uygulanan maddi veya hukuki destek ve yardımlardır (Durman ve Önder, 2006, 41).

Teşviklerin amacı, yatırımların maliyetlerini düşürmek, finansman ihtiyacını hafifletmek ve işletmelerin kârlılığının artırılmasını sağlamaktır. Yatırımları teşvik edici vergi politikaları ise belirli bir

kazanç veya iradın vergiden istisna edilmesi veya işletmelerin çeşitli yollarla kazançlı bir hale gelmeleri için uygulanan politikalar (Eşiyok, 2008, 69).

Teşvikler, ekonomik süreç ve yapının arzulan sonuçlara ulaşması için başvurulan belli ekonomi politikası önlemleridir. Ülkelerin teşviklere başvurularının temel nedeni az gelişmiş bölgelerin kalkındırılmasıdır. Türkiye 'de yatırımları teşvik edici politikaların tarihçesi Osmanlı Döneminde 1913 yılında çıkartılan Teşvik-i Sanayi Kanunu olarak bilinmektedir.

Günümüzde Türkiye 'de uygulanmakta olan yatırım teşvik sisteminin başlıca özellikleri şunlardır:

- Yatırım teşvik sistemi merkezidir. Tüm teşvikler merkezi hükümet tarafından verilmekte ve Hazine Müsteşarlığınca da yürütülmektedir.
- Yatırımlar, teşvik edici sistemden yararlanabilmek için teşvik belgesi alınması, yatırımlarda en az yatırım tutarı ve öz kaynak oranının sağlanması gereklidir.
- Yatırımlara teşvik uygulamaları açısından dörtlü bir yöresel-sektörel sınıflandırmaya gidilmiştir. Bunlar:
  - a- Gelişmiş Yörelere
  - b-Normal Yörelere (normal yörelere kendi içinde ikiye ayrılmaktadır 1-Sanayi kuşakları kapsamındaki normal yörelere, 2-Sanayi kuşakları kapsamı dışındaki yörelere).
  - c-Kalkınmada Öncelikli Yörelere (1. derecede öncelikli yörelere ve 2. derecede öncelikli yörelere)
  - d-Özel Önem Taşıyan Sektörler

Gelişmiş yörelere Kalkınmada Öncelikli Yörelere doğru gidildikçe teşvik sisteminden yararlanma imkânları artmaktadır. Bu bağlamda sermayeyi tabana yaymak, bölgesel farklılıkları gidermek, katma değeri yüksek ve ileri teknolojilerin kullanımını sağlamak, yeni iş sahaları oluşturarak istihdamı artırmak ve uluslararası rekabet gücünü yükseltmek amacıyla yatırımların özendirilmesine yönelik yatırım teşvikleri bölgelerin özelliklerine göre verilmektedir (Akyol, 2016, 49).

3-Teşvik Sisteminin Sınıflandırılması

Ülkelerin ekonomik ve sosyal yapılarına göre teşvik uygulamaları çeşitlilik göstermektedir. Birçok ülke tarafından yürütülen teşvik uygulamaları genel olarak üç başlıkta toplanmaktadır:

a-Mali Teşvik Araçları

Mali teşvik araçları da kendi içerisinde aşağıdaki gibi sınıflandırılmaktadır:

- Bina ve teçhizat yatırım sübvansiyonu
- Orta ve uzun vadeli düşük faizli yatırım kredileri
- Özel reeskont kredi faiz oranları
- Faiz ve vergi iadeleri
- Gümrük taksitlendirilmesi
- Tam veya kısmi gümrük ve fon istisnaları
- Bina vergisi istisnası

b-İktisadi Teşvik Araçları

- Özel aşınma payı uygulamaları
- Gelir ve kurumlar vergisi indirimi
- Gelir ve kurumlar vergisi muafiyeti
- Katma Değer Vergisi muafiyeti
- İhracat Kredisi Sigortası
- İhracatta Vergi İadesi

c-İdari ve Teknolojik Teşvik Araçları

- Araştırma ve geliştirme harcamaları sübvansiyonu
- Lisans ve know-how alma kolaylıkları
- Verim artırma çalışmalarının desteklenmesi
- İşgücüne yetenek kazandırma programları
- Yabancı teknik personel çalışmalarının da kolaylık sağlanması şeklinde sıralanmaktadır.

4-Geçmişten Günümüze Planlı Dönemde Teşvik Uygulamaları

1913 yılında başlayan ve I. İzmir İktisat Kongresinde kapsamı biraz daha genişletilerek, 1927 tarihinde uygulamaya konulan teşvik uygulamalarından, bir taraftan o günkü ekonomik durum (1929 dünya buhranı) ve diğer taraftan II. Dünya Savaşının başlaması nedeniyle beklenen başarılar elde

edilememiştir. Türkiye’de teşvik uygulamaları 1960 yılında Devlet Planlama Teşkilatının (DPT) kurulmasıyla birlikte kalkınma plan ve programları çerçevesinde ele alınmış ve şekillenmeye başlamıştır. Planlı dönemdeki teşvik uygulamaları şöyle olmuştur:

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında (1963-1967) bölgesel ekonomik bütünleşme hedeflenmiş ve bu doğrultuda da Marmara, Çukurova ve Zonguldak gibi büyüme kutupları belirlenmiş ve bölgelere finansal teşvikler sağlanmıştır.

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972), hızlı nüfus artışı ve onun doğurduğu sorunlara yöneldiğinden teşvikler konusuna fazla yer verilmemiştir.

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında (1973-1977) ise bölgesel farklılıkları gidermek için Kalkınmada Öncelikli Yörelere (KÖY) tespit edilmiş ve illerin sektörlerle olan ilişkileri tespit edilerek az gelişmiş bölgelerde sanayileşme çalışmaları başlatılmış ve teşvikler bu konuda yoğunlaşmıştır.

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983) sektör-bölge bağlantılı güçlendirme çalışmalarına devam edilmiştir.

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989) döneminde de az gelişmiş bölgelerin kalkındırılması çalışmalarına yer verilmiştir.

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planında (1990-1994) teşvik uygulamalarında sosyal, idari ve finansal araçların bir bütün halinde uygulanması benimsenmiştir. Bölge ve illerin sosyo-ekonomik özellikleri uluslararası ve Avrupa Birliği standartlarına göre uyarlanmış ve bu kapsamda bölge ve bölge altı düzeyde dengeli planlamalar gerçekleştirilmiştir. Bu dönemde uygulanan politikalar daha çok Kalkınmada Öncelikli Yörelere (KÖY) yönelik iyileştirme araçlarından oluşmaktadır. KÖY'lere yönelik finansal araçların artırılması ve bu amaca yönelik olarak özel fonların oluşturulması üzerinde durulmuştur (DPT, 1990-1994; Akdere ve Tanas, 2013, 336).

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planında (1996-2000), bu plan döneminde bölgesel farklılıkların giderilmesi ve farklı rekabet gücünün geliştirilmesi üzerinde durulmuştur.

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) döneminde İl Gelişme Planları çerçevesinde stratejik bölgesel planlama ve kümelenme faktörleri doğrultusunda politikalar üretilmiştir (Akdere ve Tanas, 2013).

Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planında (2007-2012) içsel büyüme ve yerel girişimciliğin geliştirilmesi üzerinde durulmuştur. Bu dönemde teşvikler yerel dinamikleri harekete geçirmek amacıyla verilmeye başlanmıştır. Bu uygulama sonucu Türkiye’de girişimcilik artmıştır. Ayrıca bu plan döneminde Kırsal Kalkınma Projesine yer verilmiş ve Kalkınma Ajanslarının etkinliği desteklenmiştir (DPT, 2006).

Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2014-2018), bu plan döneminde Türkiye’nin 2023 hedefleri doğrultusunda yüksek, istikrarlı ve kapsayıcı ekonomik büyümenin yanı sıra hukukun üstünlüğü, bilgi toplumu, uluslararası rekabet gücü, insani gelişmişlik, çevrenin korunması ve kaynakların sürdürülebilir kullanımı gibi unsurları kapsayacak şekilde tasarlanmıştır. Bu plan döneminde de insan odaklı girişimciliğin geliştirilmesi, işbölümü ve işbirliğinin artırılması benimsenmiştir. Dolayısıyla X. Beş Yıllık Kalkınma Planı Döneminde de teşvik tedbirlerinin önceki yıllara göre daha fazla artırılarak sürdürülmesi benimsenmiştir (DPT, X; BYKP, 2).

5-Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinin Sosyo-Ekonomik Durumu ve Teşvik Uygulamaları

Bu başlık altında Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinin sosyo-ekonomik durumu ve teşvik uygulamaları incelenecektir.

5.1- Bölgenin Sosyo-Ekonomik Durumu

Ekonomik açıdan, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi Türkiye’nin az gelişmiş bölgelerinden biridir. Bu iki bölge Türkiye yüzölçümünün %21’ine ve ülke nüfusunun da yaklaşık % 16’sına sahiptir. Doğu Anadolu Bölgesi Türkiye’nin en geniş alanına sahip bir bölge olmasına rağmen yükseklik bakımından da en yüksek dağlara sahip dağlık bir bölgedir. Bölgede ortalama yükseklik 2000 metrenin üzerindedir. Yine Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi Türkiye’nin en geniş akarsu ağına sahiptir. Bölgenin başlıca akarsuları Fırat, Dicle, Kura ve Aras’tır. Bu nedenle Türkiye’nin en büyük barajları olarak ifade edilen; Atatürk, Keban, Karakaya, Dicle, Ilısu, Karkamış, Kralkızı ve Batman barajı gibi daha birçok benzeri barajlar bu bölgede bulunmaktadır. Bölgede yaklaşık olarak 14 milyona yakın bir insan yaşamaktadır. Nüfus artış hızı % 13.92’dir. Bu nüfusun yaklaşık %70’i tarımda çalışmaktadır. Okuma yazma bilenlerin oranı % 85’nin üzerindedir (DİE, 2015).

Bölgenin en önemli ekonomik kaynağını tarım ve hayvancılık sektörü oluşturmaktadır. Ancak bölgede su yetersizliğinden dolayı uzun yıllar kuru tarım yapılmıştır. Fakat 1976 yılında temeli atılan ve

2000 sonrasında yaklaşık olarak %70-80 bitirilen Güneydoğu Anadolu Projesi ile bölge arzu edilen bir şekilde olmasa da kısmen sulu tarıma kavuşmuş, bunun sonucu olarak bölgenin çehresi çok değişmiştir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde bulunan 23 İl'in Türkiye ekonomisine katkısı ise sadece % 7'dir. Türkiye ihracatındaki payı ise %3'dür. (Citlioğlu, 2009). Ama bunun yanında hem bölgenin hem de Türkiye'nin en önemli gelir kaynağı ve istihdama büyük katkısı olan ve 1940 yılında Batman da bulunan petrol yine bu bölgededir. Buna rağmen, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde sanayi ve hizmetler sektörü gelişmediği için işsizlik oldukça yüksektir. Bunun sonucu olarak da bölgeden diğer gelişmiş bölgelere ve Batı bölgelerine yoğun göç yaşanmaktadır. Bu yoğun göç olgusu bölgenin gelişmesinin mekânsal dağılımında etkili olmaktadır. Bölgede yaşanan göçler işgücü ve sermaye kaybına yol açmakta ve mevcut durumu iyice kötüleştirmektedir. Bölgede işsizlik oranı Türkiye ortalamasının üzerindedir (Genç, Ö., 2002).

Bu nedenle bölge dışı göçü durdurma ve göçün yönünü bölge içine çevirecek politika ve uygulamalar bu bölgeler için çok önemlidir. Bunların başında önce terörün durdurulması gelmekte sonra da yatırımlar ve yatırımları da arttıracak teşvik tedbirleri önem arz etmektedir.

5.2- Teşvik Uygulamaları

Türkiye'de bölgelerarası dengesizliği gidermek ve yurdun diğer bölgelerine göre daha az gelişmiş durumda olan Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinin gelişmelerini sağlamak amacıyla yatırımlar uzun yıllar boyunca çeşitli amaçlar doğrultusunda teşvik edilmiş ancak uygulanan teşvikler etkinlik açısından bakıldığında arzulanan etkinliği sağlamadığı sonucuna varılmıştır. Bunun da en önemli nedeni yukarıda da ifade edildiği gibi söz konusu bölgelerde yaşanan terör olaylarıdır.

Bölgelerarası dengesizliklerin giderilmesi hem sosyal hem de ekonomik boyutları olan bir konu olarak değerlendirilmektedir. Sosyal boyutlu dengesizliklerin giderilmesi, devlet desteği ve kamu ağırlıklı düzenlemeleri yani altyapı ağırlıklı yatırımları kapsamaktadır. Ekonomik boyutuyla ise bölgenin gelişmesinin hızlandırılmasını içermektedir ki bu da üst yapı yatırımlarına bağlıdır. Üst yapı yatırımları ise özel teşebbüsler tarafından yapılan yatırımlardır (Abuşoğlu ve İnan, 1989).

Üstyapı yatırımları insan ihtiyaçlarının karşılanması için gerekli olan mal ve hizmetlerin üretilmesiyle ilgili olan bir yatırım türüdür. Üstyapının temel unsurlarından biri olan üretim faaliyetleri bir yandan tüketimin karşılanmasına diğer yandan da yeniden üretim için yeni kaynakların ortaya çıkarılmasına yönelik yatırımlardır. Bu yatırımlarla sağlanan birikimler, doğrudan karlılığa yönelik sermaye stoklarını vermektedir. Sermaye oluşumunu hızlandıran temel faktör ise işletmeler ve işletmelerin karlılığıdır. İşletme sayılarının artırılması bölgesel dengesizliklerin giderilmesinde önemli bir faktördür.(Erkan, 1987).

Bölgeler arasındaki dengesizliklerin giderilmesi o bölgelerde yapılacak olan üstyapı yatırımlarına bağlıdır. Üstyapı yatırımları için en önemli araç teşviklerdir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerine yönelik olarak verilecek teşvikler bölgedeki bütün sektörleri etkileyerek yöre halkının gelir seviyesinin artmasına ve daha iyi bir yaşam kalitesine ulaşmalarına imkân sağlayacaktır.

Teşvik uygulamalarının başladığı günden bu yana az gelişmiş yörelere yönelik olarak uygulanan teşvik uygulamaları, aralıksız olarak devam etmiştir. Ancak ne var ki bölgede yaşanan terör olayları bölgenin gelişmesine müsaade etmediği için teşviklerden beklenen sonuç da alınamamıştır. Bütün bu olumsuzluklara rağmen Devlet, söz konusu bölgelere yönelik teşvik uygulamalarına devam etmektedir. Bölgeye en çok teşviklerin verildiği yıl da 2015 sonrasına rastlamaktadır (DPT, X, BYKP).

2016 ve 2020 yılları arasında Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerine yapılacak altyapı yatırımı 60 milyar Türk Lirası ve bu iki bölgede bulunan 23 İl'e verilecek olan teşvik tutarı da 140 milyar Türk Lirası olarak belirlenmiştir. Ayrıca:

- Anahtar teslimi fabrikalar özel sektöre uygun süre ve koşullarda kiralanacak,
- Bölgede yatırımcıların ürettiği ürüne "Devlet Alım Garantisi" sağlanacaktır.
- Yatırım ve işletme döneminde yatırımcıya faizsiz kredi temini sağlanacaktır.
- Hayvancılık sektörü için 17.68 milyon TL.
- Sağlık sektörü için 5.5 milyar TL,
- Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı 4 milyar TL
- Kalkınma Bakanlığı 516 milyon TL
- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından da 133 milyon TL bir ödenek öngörülmüştür.
- Bu ödeneklerden Hakkari'ye ayrılan pay da 2.5 milyar lira olarak belirlenmiştir. Yüksekova Ticaret ve Sanayi Odası Başkanının bu payın Hakkâri için çok önemli olduğunu söylemiştir.

24 Ocak 2017 yılında başbakan tarafından Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerine yatırım için verilecek teşviklerin toplam tutarı 19 milyar 600 milyon öngörülen istihdam 112 bin 400 kişi olarak belirlenmiştir. Söz konusu bölgede bulunan toplam 23 İl için teşviklerden yararlanmak isteyenlerin müracaat sayısının 1200 olduğu tespit edilmiştir. Yine bu bölgelerde yatırım yapacaklara da ücretsiz danışmanlık desteği verileceği ve yatırım için de yer tahsisinin yapılacağı da teşvik yasasında yer almıştır(<http://t24.com.tr/haber/basbakan-acikladi-ishte-dogu-ve-guneydoguya-yatirim-icin-verilecek-teşvikler-384834>).

Bunlara ilave olarak bölgede üretimi arttırmak için üretim tesislerini büyütme, yenileme, işini geliştirmek isteyenlere de ayrıca destek verileceği de belirtilmiştir. Teşviklerden yararlanabilmek için bir de şart getirilmiştir. Örneğin, bir fabrika kurup en az 30 kişi çalıştıracam diyen bir kimsenin 2 milyon değerinde bir yatırım yapması gerekir. Batıdaki yatırımlarını Doğuya taşımak isteyenlere de taşıma kolaylığı ve lojistik destek verilecektir. Bunun için Kalkınma Ajansları içinde Yatırım Destek Ofisine müracaat edilecektir(<http://t24.com.tr/haber/basbakan-acikladi-ishte-dogu-ve-guneydoguya-yatirim-icin-verilecek-teşvikler-384834>).

Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerine yönelik teşviklerde hangi illerde ne desteklenecektir:

- Kars'ın cazibe merkezi olduğu 1. Bölgede hayvancılık, lojistik, et ve süt ürünleri, meyvecilik ve turizm alanlarında yatırım yapacak olanlar,
- Van'ın merkez olduğu 2. Bölgede tekstil, arıcılık, küçükbaş hayvancılık, meyvecilik, tıbbi ve aromatik (hoş kokulu) bitkiler desteklenecektir.
- Şanlıurfa, Diyarbakır ve Mardin'in cazibe merkezi olduğu 3. Bölgede yapı malzemelerinin üretimi, mobilya, hayvancılık, meyvecilik, ayakkabıcılık, hazır giyim, kuru gıda ve turizm yatırımlarına,
- Erzurum merkezli 4. Bölgede doğal taş işleme, seracılık, kış turizmi alanlarında yatırımlara öncelik verilecektir.
- 5. Bölgeyi oluşturan Malatya ve Elazığ merkezli illerde hazır giyim, yapı malzemeleri, küçükbaş hayvancılık, arıcılık ve meyvecilik desteklenecektir (<http://efemproje.com/syf=268/sy2=5260368/dogu-guneydogu-Anadolu-Bölgesine-yatirim-ve-destekler>).

Görüldüğü üzere Cazibe Merkezleri Projesi kapsamına giren bu 23 İl için uygulanan bu teşvik tedbirlerindeki gaye söz konusu bölgelerin gelişmesi, ülke ekonomisinin dünya pazarlarında sahip olduğu payı koruması ve istihdam alanının genişletilmesi amaçları doğrultusunda uygulanmaktadır. Teşvik uygulamaları uzun vade de ekonomik büyümeye, istihdama, üretimi arttırmaya ve işsizliği azaltmaya büyük katkıları olmaktadır.

6-Sonuç ve Öneriler

Dünya ülkelerinde uygulanan teşvik unsurları Türkiye'de aynen uygulanmaktadır. Bunlar vergi indirim, vergi muafiyeti ve yatırım indirimi içeren mali teşvikler, kredi imkânlarını sağlayan finansal teşvikler, az gelişmiş bölgelere yönelik özel yatırım teşvikleri ve ayrıcalıklı sektörlere yönelik teşvikler şeklindedir. Az gelişmiş bölgelerin kalkınmasına yönelik olarak verilen teşviklerden bölgelerin daha iyi yararlanabilmesi için uzman danışmanlık ve Ar-Ge hizmetlerinin birinci elden sunulması büyük önem arz etmektedir. Yatırım alanında bürokratik işlemlerin minimum seviyeye çekilmesi ve hazine ve il özel idarelerine ait olan arazilerin yatırımcılara tahsis edilmesi gerekmektedir. Az gelişmiş bölgelerde özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde yatırım yapacak müteşebbislerin işlerini kolaylaştıran bazı altyapı yatırımlarının da yapılması gereklidir.

Yatırımların risk derecesi, sağladığı fayda ve kalkınma hedeflerine uygunluğu araştırılmadan genel kriterlere dayanılarak verilen teşvikler hedeflenen arzu ve düşüncüyü ortaya koyamadığı gibi diğer taraftan da vergi kayıp ve kaçaklarına yol açmaktadır. Teşvikler verilirken teşvik politikalarında sanayileşme, rekabet gücü yaratılması ve verimliliği etkilemesi gibi hususlar dikkate alınarak verilmelidir. Bu nedenle de teşvikler verilirken seçici olunmalı ve her sektöre ve herkese yönelik olmamalıdır. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki potansiyel kaynaklar dikkate alınarak verilmesine özen gösterilmelidir.

KAYNAKÇA

- Abuşoğlu, A. ve İnan, B. (.). *Kalkınmada Öncelikli Yörelere ve Bölgesel Gelişme İçin Model*. Ankara: TOBB.
- Akdere, E ve Tanas, E. (2013). Geçmişten Günümüze Türkiye'de Teşvikler ve Ülke uygulamaları. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*.
- Akyol, M. (2016). Bölgesel Kalkınma ve Yeni Yatırım Teşvik Sisteminin Ekonomik Etkilerinin Analizi. *Global Journal of Economics and Business Studies Küresel İktisadi ve İşletme Çalışmaları Dergisi*. Cilt:5, Sayı:9, www.gjebs.com ISSN:2147-415X
- Arslan, M. B. (2014). Yatırım Teşvik Politikaları. *Dış Ticaret Portalı*, Ocak 2014.

- Citlioğlu, E. (2009). *Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri Sosyo-Ekonomik ve Sosyo Politik Yapı Araştırması*. İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi Araştırmalar Merkezi.
- Çataloğlu, O. (1977). *Ekonomik Kalkınma ve Büyüme*. İzmir: Doğruluk Matbaacılık.
- Devlet Planlama Teşkilatı (DPT). 2015. Ankara.
- Devlet İstatistik Enstitüsü (2015). *Nüfus Sayımı*, Ankara.
- Durman, M. ve Önder, H.,(2006). *Sanayileşme Sürecinde Teşvikler*. İstanbul: Alfa Aktüel.
- Erkan, H. (1987). *Sosyo-Ekonomik Bölgesel Gelişmeler*. İzmir
- Eser, E. (2011). Türkiye’de Teşvik Sistemleri ve Mevut Sistemin Yapısına Yönelik Öneriler. Ankara: T.C. Başbakanlık, Devlet Planlama Teşkilatı, İktisadi Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü.
- Eşiyok, B. A. (2008). Türkiye Ekonomisinde Planlı Kalkınma Arayışları ve 4.BYKP: Bir Yol Ayırımı. *Mülkiye Dergisi*, 32(26), Ankara
- Ekonomi Bakanlığı (2012). *Yeni Teşvik Sistemi*. Ankara.
- Genç, Ö. (2002). *Doğu Anadolu Bölgesi Ekonomik ve Sosyal Durum Raporu*. Ankara: Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş.
- Gönel, F. D. (2010). *Kalkınma Ekonomisi*. Ankara: Efil Yayınevi.
- İncekara, A. (1995). *Türkiye’de Teşvik Sistemi*. İstanbul: İTO Yayınları, Yayın No:1995/10.
- Kıldış, Y. (2012). *Türkiye’de Vergi Politikalarının Gelişimi*. [http://www.ekodialog.com/makaleler/ türkiye’de vergi-teşvik-politikaları-makale-html- erişim.23 01.2019](http://www.ekodialog.com/makaleler/turkiye-de-vergi-tesvik-politikalari-makale-html-erişim.23.01.2019)
- Sevinç, H. (2011). Bölgesel Kalkınma Sorunsalı. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, Volume: 6, No: 2. www.tskb.com.tr/tr/hakkımızda
- [http://t24.com.tr/haber/başbakan-açıkladı-ışte-doğu ve güneydoğuya yatırm-için-verilecek-teşvikler 384834](http://t24.com.tr/haber/basbakan-acikladi-iste-dogu-ve-guneydoguya-yatirim-icin-verilecek-tesvikler-384834)
- [http://efemproje.com/syf=268/syf=5260368/dogu-güneydoğu-Anadolu-Bölgesine-yatırım-ve-destekler](http://efemproje.com/syf=268/syf=5260368/dogu-guneydogu-Anadolu-Bölgesine-yatirim-ve-destekler)